

УДК 338.43.01:658

І.І. Кравчук, кандидат економічних наук, доцент Житомирського національного агроекологічного університету

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ СОЦІУМОМ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Досліджено підходи до управління економічним соціумом в аграрній сфері. Проаналізовано сучасний стан та проблеми становлення економічного соціуму на сільських територіях з урахуванням варіативності методологічних підходів до питань соціально-економічного управління в аграрній сфері. Запропоновано шляхи забезпечення імплементації координацій у розвиток економічного соціуму на сільських територіях.

Ключові слова: економічний соціум, якість життя, соціально-економічний механізм управління, середовище існування, ефективні координації.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку аграрної сфери України характеризується становленням соціально орієнтованої системи управління, пошуком методологічних і прикладних аспектів формування ефективного організаційно-економічного механізму, що забезпечить впровадження соціальних, економічних та екологічних детермінант в управління розвитком всіх підсистем агрогосподарювання. Існуючі підходи до соціально орієнтованої парадигми розвитку агросфери характеризуються багатоваріантністю ознак пропонованих схем їх реалізації у реальній практиці господарювання – від диверсифікації видів діяльності на селі та функцій соціоагроландшафтів, розвитку сільських територій до капіталізації сільського господарства, вертикальної інтеграції агробізнесу та холдингового агрогосподарювання. Разом з тим майже відсутній методологічний інструментарій імплементації соціально-економічних координацій в управління розвитком сільського соціуму, що мав би сприяти відродженню економічних інтересів до життя і праці на селі працівників агрогосподарських структур, сфер інфраструктурного та диверсифікованого господарювання.

Проблеми управління розвитком сільського соціуму в Україні на даний час є мало дослідженими, проте наукові розробки останніх років свідчать про початок формування методології управління економічним соціумом в агросфері, що орієнтується на постулаті необхідності мотивації людей до проживання на певній території економічними інструментами управління, використання яких дозволить забезпечити їхню економічну спроможність у підтримці належної якості життя на сільській території (у соціумі).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання соціально-економічного розвитку сільського господарства, агробізнесу, аграрної сфери вивчалися О. Амошею, О. Бородіною, В. Дієсперовим, А. Колотом, Л. Михайловою, А. Чухно, К. Якубою (в контексті розвитку мотивації людського (інтелектуального, соціального) капіталу як основного суб'єкта соціально-економічних координацій розвитку агросфери). Проблеми економічного розвитку аграрного сектору з позицій встановлення передумов для функціонування підприємництва досліджують вітчизняні та зарубіжні економісти – Б. Данілішин, С. Дорогунцов, Л. Жарова, Є. Хлобистов, О. Білоус, Ю. Мацейко, Л. Мельник, О. Онищенко, Д. Шиян, О. Шубравська. Соціально-економічним проблемам розвитку села, сільських територій присвячені праці Ю. Губені, М. Месель-Веселяка, Б. Панасюка, І. Прокопи, В. Юрчишина. Питання державного регулювання соціально-економічного управління сільським розвитком та агробізнесом вивчалися П. Березівським, О. Булавкою, Й. Завадським, Г. Купаловою, М. Лобановим, М. Маліком, М. Орлатим, О. Павловим, П. Саблуком, Г. Черевко, В. Юрчишиним, С. Юшиним. Проте і досі залишається багато актуальних невирішених питань, що не дозволяє узагальнити об'єктивні процеси у сфері управління розвитком аграрного сектору та одночасним економічним піднесенням сільського соціуму.

Метою дослідження є вивчення сучасного стану управління економічним соціумом в аграрній сфері України та теоретико-методологічного забезпечення цього процесу.

Завдання дослідження:

1. Вивчення теоретико-методологічних підходів до проблем управління економічним соціумом.
2. Аналіз сучасного стану розвитку сільського соціуму та методологічного забезпечення соціальноорієнтованого управління.
3. Надання пропозицій щодо ефективної імплементації координацій у розвиток економічного соціуму на сільських територіях.

Матеріали і методика досліджень. Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативні документи України з питань розвитку аграрного сектору, звіти з науково-дослідної роботи провідних аграрних наукових установ України, наукові праці вітчизняних та закордонних дослідників з проблем соціально-економічного розвитку агросфери, матеріали органів статистики України.

Методика дослідження: застосовувалась сукупність методів наукового пізнання (діалектичного і системного підходів для вивчення зв'язків між явищами і процесами управління сільським розвитком та формуванням економічних передумов розвитку сільського соціуму); аналітичного і порівняльного аналізу – для визначення особливостей координації соціально-економічного розвитку аграрної сфери, сільського соціуму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема соціально орієнтованого управління завжди була ключовим питанням наукових дискусій, центром уваги багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених. Феномен людини, виконавця виробничої функції, полягає в її здатності до праці відповідно до визначеного із зовні алгоритму координації, а результат виконання сукупності виробничих функцій (певних технологій) має бути мотивований на рівні можливості відтворення як носія праці, так і соціально-економічних умов його існування [1, 215]. З огляду на це можна вважати, що засади соціальноорієнтованого управління агросферою та її локальними ланками – сільськогосподарськими підприємствами формуються в процесі координації господарських структур на територіях проживання працівників і зумовлюють необхідність їх мотивації до життя і праці в сільському соціумі.

Соціум, за змістовним тлумаченням цього терміну, не лише фізична територія, або скупчення мешканців, він існує завдяки соціальному перетину психологічних, побутово-економічних та юридичних засад. При цьому побутово-економічні основи розвитку соціуму потребують матеріального забезпечення, що в свою чергу формує мотив участі членів соціуму до праці і відтворення на території існування [2, 328]. Як носій мотивованого до розвитку економічного ресурсу людини, соціум отожднює результати праці, їх мотивацію із певним рівнем добробуту у середовищі існування його членів, що підтверджується концептуальними постулатами соціальної орієнтації розвитку економічних систем і створення умов „загального добробуту” [3, 45; 68], [4, 24]. Функції створення „загального добробуту” виконуються людиною у певному середовищі існування, що зумовлює необхідність узгодження „координат впливу” на розвиток економічного, екологічного і соціального середовищ, дозволяє розглядати сільський соціум як об'єкт економічний, що створює власний добробут завдяки участі у економічній діяльності.

Сільський соціум у формуванні потенціалу добробуту одночасно виступає об'єктом управління, оскільки локалізує координації управлінських систем підприємств. Суб'єктом управління розвитком сільського соціуму може бути підприємство (агроформування, підприємницька структура), ефективний менеджмент якого дозволить забезпечити мотив до відтворення „якості життя” працівників на території їх існування за рахунок підвищення ефективності бізнесу підприємства. Рівень розвиненості менеджменту аграрних підприємств за своєю суттю віддзеркалює потенціал його спроможності та вдосконалення соціальної складової (людського фактора) виробничої системи і готовності до сприйняття динаміки соціальних стандартів держави, галузі та регіону [5, 675].

На початку реформування аграрного сектору вітчизняної економіки вважалося, що сільська місцевість здатна забезпечити роботою значну кількість безробітних жителів. Однак ці прогнози не виправдались. Падіння рівня споживання, експорту продукції загострили проблеми її збуту і в результаті за рівнем доходу і можливістю продуктивної зайнятості сільські жителі опинились в значно скрутнішому становищі, ніж городяни, що прискорило руйнівні процеси соціальної інфраструктури. Таку ситуацію зумовило ігнорування державою розвитку соціального довкілля на селі, відсутність виваженої державної політики стосовно формування місцевих бюджетів та державної підтримки розвитку і утримання функціонуючих об'єктів соціальної інфраструктури. Якщо 1990 року на ці цілі було використано 2,03 млрд. крб. (16 млрд. грн.), то в середньому за 1991-1995 роки по 3,3 млрд. грн., 1996-2000 роки – по 0,6 млрд. грн. і у наступні роки – по 0,4-0,7 млрд. грн. Означене знижує престижність праці і проживання на селі, негативно впливає на трудову зайнятість сільського населення загалом. Зниження зайнятості на селі також зумовлене згортанням робочих місць як у сільськогосподарському виробництві, так і у функціонуючій мережі об'єктів соціальної інфраструктури [6], що свідчить про відсутність економічних умов розвитку людини завдяки участі у видах економічної діяльності.

Деструктивні процеси, що виникли в результаті непродуманих заходів аграрних реформ, призвели до розшарування сільського населення, появи надмірного безробіття, формування

прошарку довготривалих і маятникових мігрантів та інших антисоціальних явищ (наркоманія, пияцтво, люмпенізація). А оскільки місцем їх проживання залишається сільська місцевість, то стає зрозумілим, що в таких випадках потрібна ефективна соціально-економічна координація розвитку, початковим етапом якої можна вважати затвердження Міністерством аграрної політики та продовольства України Галузевої програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельного проекту „Нова сільська громада”), метою якої є розроблення взірцевих моделей соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад на засадах запровадження конкурентоспроможного та еколого безпечного сільськогосподарського виробництва, підвищення рівня життя сільського населення, створення комфортних умов проживання на селі і на цій основі забезпечення сталого розвитку сільських територій [7]. Однак критерії, що затверджені для реалізації Галузевої програми [8], дозволяють зробити висновок про її орієнтацію на підтримку громад з позитивною динамікою розвитку, що унеможлиблює універсальність вироблених в експериментальному порядку проектів для застосування в якості ідеальних моделей розвитку у будівництві певних типів сільських територій базового рівня.

Теоретичні засади управління соціально-економічним розвитком території, міста чи регіону ґрунтуються на тому, що свою економічну діяльність людина здійснює не ізольовано, а в суспільстві. Ця взаємодія людей вимагає певного методу господарювання та управління для вирішення проблем та підвищення якості життя спільними зусиллями [9, 4]. Більшість суб'єктів господарювання на сільських територіях, а саме невеликі сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та кооперативи відчувають дефіцит фінансових ресурсів, а тому суттєво не впливають на розвиток соціуму, а скорочення державних фінансових інвестицій, руйнація старого механізму інвестування соціальної інфраструктури села за рахунок коштів сільськогосподарських виробників, передача об'єктів соціального призначення на баланс органів місцевого самоврядування, фінансова спроможність яких низька, також не сприяють динамічному розвитку соціуму.

Для забезпечення результату взаємодії людини і економічного середовища необхідні економічні умови – розвиток видів діяльності, що дозволяють відтворювати означену взаємодію. Результат взаємодії проявляється у створенні локальних суспільних благ (благ спільного користування споживачів, які перебувають на певній території), що стає мотивом для відтворення власного добробуту у соціумі. Означені узагальнення підтверджують позицію академіка В. Юрчишина про необхідність впровадження концепції селяноцентризму у механізми управління розвитком села, згідно якої сільський розвиток має підпорядковуватись інтересам тих, хто проживає і працює на селі [10, 46]. Такі позиції зумовлюють доцільність формування методологічного погляду на підприємства сфери агрогосподарювання (диверсифікованих та інфраструктурних видів діяльності), що знаходяться на сільських територіях, як на основних суб'єктів забезпечення відтворення економічних інтересів працівників у сенсі „якості їхнього існування” в соціумі. Отже, можна вважати, що передумови ефективного управління економічним соціумом на локальному рівні агросфери формуються в процесі економічної діяльності у підприємницьких, виробничих структурах, що розташовані на певній території (рис. 1).

Рис 1. Управління розвитком економічного соціуму

Джерело: власні дослідження.

Як видно з рисунка 1, потреби членів соціуму у відтворенні, облаштуванні території існування формують економічний інтерес до певного виду діяльності і спонукають їх до її пошуку. Участь членів соціуму у бізнесі підприємства дозволяє задовольнити їх економічні інтереси ефективним результатом – отриманням прибутку, що досягається завдяки ефективному управлінню і формує зацікавленість працівників у результатах власної праці. Задоволення економічного інтересу працівників – отримання заробітної плати є одночасно важелем підвищення рівня „якості життя” соціуму на території існування та передумовою до подальшої участі у бізнесі підприємства. Таким чином забезпечується ланцюг безперервного економічного відтворення соціуму за рахунок участі у бізнесі підприємства. Проте цей ракурс розвитку потребує одночасного виконання комплексу заходів з імплементації державних підтримуючих програм та проектів в процесі управління сільським соціумом (локальним середовищем аграрної сфери).

Сучасний етап управління розвитком аграрного сектору характеризується наявністю традиційної ієрархічної структури державного управління, що забезпечує низхідну координацію – від законодавчих органів до локальних ланок місцевого самоврядування. Дуалізм влади є більш виразним саме на районному рівні з причин реально обмеженого характеру владних повноважень органів місцевого самоврядування. До того ж, повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування чітко не розмежовані. Ускладнює управлінський механізм правова норма обопільності делегованості повноважень, що негативно впливає на розподіл фінансових потоків, спрямованих на підтримку локального рівня аграрної сфери – сільського соціуму.

Удосконалення системи формування організаційно-економічних засад державного управління розвитком економічного сільського соціуму має забезпечуватись в процесі низхідних координацій – від формування засад соціально орієнтованої аграрної політики (із врахуванням новітніх науково-методологічних напрацювань) до їх практичної реалізації на локальному рівні агросфери (в умовах розвитку сільського соціуму). На макроекономічному рівні формується традиційна система законодавчого забезпечення розвитку агросфери. Основні положення законодавства розробляються на основі пропозицій наукових установ (ННЦ, НДІ, інноваційних інкубаторів). У цьому контексті використовується передовий науково-методологічний потенціал. Прийняття законів спонукає до їх подальшого виконавчого забезпечення і фінансування заходів з виконання. У цьому випадку процеси виконавчого забезпечення зумовлюють необхідність наявності прикладних методичних розробок з метою створення відповідних організаційно-економічних механізмів на мезорівні (рівні регіону) з урахуванням соціальних орієнтирів агрогосподарювання. Сформований організаційно-економічний механізм дозволяє створювати ланцюги координації, що адаптуються до кожного локального об'єкта управління (на макрорівні). Таким чином забезпечується взаємозв'язок між низхідними координаціями на макро-, мезо- і локальному рівнях. Проте за відсутності фінансування ці заходи є малоефективними.

До проблем ймовірного недофінансування додаються проблеми відсутності прозорого розподілу фінансових потоків та незацікавленості місцевих органів влади у розвитку локальних ініціатив населення, підтримці проявів мікропідприємництва на сільських територіях та ін. Така думка підтверджується у працях академіка В. Юрчишина, який вважає, що соціально орієнтоване агрогосподарювання більшою мірою залежить від орієнтації на соціальну відповідальність керівників агрогосподарських структур, яким вдається зберегти соціально-економічний потенціал соціуму. Як показують результати досліджень розвитку агроформувань і сільських територій, на яких вони діють, а отже, й відповідних місцевих громад, визначальною основою їхнього успіху є висока (значно вища порівняно з іншими агроструктурами) соціальна захищеність не тільки безпосередньо зайнятих у них, а й інших сільських жителів, у тому числі старших поколінь [11, 90].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

1. Теоретико-методологічні підходи до проблем управління економічним соціумом в агросфері України базуються на соціально-економічній орієнтації її розвитку і мають напрями: соціально-економічний розвиток громади, території, агробізнесу, агропідприємництва.
2. У результаті аналізу сучасного стану сільського соціуму було виявлено, що основні проблеми його розвитку знаходяться в площині неадекватних сучасним викликам ризикового середовища координацій їх розвитку з боку структур макро-, мезо- та локального рівнів.

3. Ефективна імплементація координацій у розвиток економічного соціуму на сільських територіях потребує забезпечення безперервного ланцюга низхідних координацій (від законодавчого і виконавчого рівнів – до локального рівня).

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні концептуального і прикладного забезпечення систем ефективного взаємозв'язку між управлінням розвитком агросфери та підвищенням якості життя сільського соціуму.

Список використаних джерел

1. Елементи соціального управління сільськими територіями. – / Кравчук І.І. Зб. наукових праць ПДАТУ. – Випуск № 15. – Кам'янець Подільський, 2007. – С. 215-218.
2. І.І. Кравчук. Методологічні засади оцінки ефективності розвитку соціуму регіону / Кравчук І.І. // Наук. вісник НАУ. – № 120. – Київ, 2008. – С. 326-329.
3. Fukuyama F. The End of History and the Last Man / F. Fukuyama. – Ney York, “Basik Books”, 1991. – P. 45; Fukuyama F. The Great Distruption (Human nature and the Reconstitution of Social Order) / F. Fukuyama. – N-Y., London, 1999. – P. 68.
4. Єременко В. Соціальна економіка в концепції еволюції соціально-економічних систем / В. Єременко // Економіка України. – № 12. – 2008. – С. 19-28.
5. Шин С.О. Соціальна складова аграрного менеджменту / С.О. Шин – Зб. матеріалів сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 9-10 листопада 2005 року. – Київ, 2005. – С. 674-678.
6. Про схвалення концепції Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?8781>.
7. Про затвердження Галузевої програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельного проекту „Нова сільська громада”): Наказ міністерства аграрної політики України від 1.06. 2010 р. № 2890 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uapravo.net/akty/postanovy-osnovni/akt8txsr2c.htm>.
8. Про затвердження критеріїв оцінки стану соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад, складу комісії та Положення про неї: Наказ Міністерства аграрної політики України від 22 червня 2010 р. № 342 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-kriteriyiv-ocinki-....-doc31253.html>.
9. Онищук Г. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку / Онищук Г. // Економіка України. – № 12. – 2004. – С. 3-7.
10. Онищенко О.М. Концептуальні проблеми майбутнього українського села селянства / О.М. Онищенко, В.В. Юрчишин // Соц-екон. пробл. розвитку села і сільськ. територій: Матеріали сьомих річ. зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, 9-10 лист. 2005 р., – Київ: ННЦ „Інститут аграрної економіки, 2005. – С. 41-50.
11. Юрчишин В.В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 87-99.

Аннотація. Исследованы подходы к управлению экономическим социумом в аграрной сфере. Проанализировано современное состояние и проблемы становления экономического социума на сельских территориях с учетом вариативности методологических подходов к вопросам социально-экономического управления в аграрной сфере. Предложены пути обеспечения имплементации координаций в развитие экономического социума на сельских территориях.

Ключевые слова: экономический социум, качество жизни, социально-экономический механизм управления, среда существования, эффективные координации.

Abstract. Approaches to management of economic society in agrarian sphere are investigated. The current state and problems of formation of economic society in rural territories taking into account variability of methodological approaches to questions of social and economic management in agrarian sphere is analysed. Maintenance ways of implementation coordination in development of economic society in rural territories are offered.

Key words: economic society, quality of life, the social and economic mechanism of management, the existence environment, effective coordination.